

Nitel Verilerin Analizinde Kavram Bunalımı: Teorik Bir Çözümleme

Concept Crisis in Analyzing Qualitative Data: A Theoretical Analysis

İdil DAYANAN UĞUR^{1*} Ahmet SAYLIK²

^{1*} Öğretmen, İl Milli Eğitim
Müdürlüğü, Şırnak, Türkiye

² Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Eğitim Yönetimi Anabilim
Dalı, Siirt, Türkiye

***Sorumlu yazar/
Corresponding author:**
idildayanan1@gmail.com

Başvuru/Submitted: 04.05.2024
Kabul/Accepted: 19.04.2025

Atıf/Cite as:
Dayanan Uğur, İ. & Saylık, A.
(2025). Nitel verilerin analizinde
kavram bunalımı: Teorik bir
çözümleme, Çankırı Karatekin
Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Dergisi, 16(1), 299-316.

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı, nitel veri analizinde sıklıkla kullanılan nitel içerik analizi ile tematik analize ilişkin benzerlik ve farklılıkları ortaya koyarak alanyazındaki kavram karmaşasına dikkat çekmek, bu kavram karmaşasını çözümlemek ve nitel araştırmacılara destek olacak bir kaynak oluşturmaktır.

Yöntem: Nitel araştırma yöntemi ile modellenen bu çalışmada, dokümantasyon veri toplama yaklaşımı ile nitel veri analizine ilişkin temel kaynaklar incelenmiş, literatürde yer alan nitel araştırmaların veri çözümleme teknikleri karşılaştırılarak çıkarımlarda bulunulmuş ve elde edilen bilgiler derleme çalışması olarak sunulmuştur.

Bulgular: Alanyazındaki nitel araştırmalar incelendiğinde, elde edilen nitel verilerin içerik analizi ile çözümlendiği ancak her nitel veri çözümlemesinde kullanılan içerik analizi tekniğinin tematik, betimsel veya metin analizi şeklinde nitelendirilmediği; bu ayrımın sınırlarının belirsizleştiği anlaşılmaktadır. Ayrıca çözümlemeler esnasında benimsenmesi gereken, analizlerin hangi temel varsayıma göre (tümevarımsal-tümdengelsel) şekillendiği vurgusu oldukça sınırlıdır.

Sonuç: İçerik analizinin kullanımı, araştırmacı ve yapılan araştırmanın özelliğine göre farklılaşmaktadır. Alan araştırmacılarının veri çözümlemede içerik analizini; tematik analiz, betimsel analiz veya metin analizi şeklinde nitelemeleri bu analiz türlerinin bağımsız birer çözümleme tekniği olarak kullanılabileceklerini göstermektedir.

Özgünlük: Nitel veri çözümlemelerinde içerik analizinin tümevarımsal ve tümdengelsel olmak üzere temelde iki yönlü kullanımı söz konusudur. İçerik çözümleme sürecinin oluşturulan kodlar sisteminden tema ve kategorilere ulaşmayı içermesi tümevarımsal; araştırmanın mevcut teori veya çerçevelere dayalı kategoriler ve temalar geliştirmeyi içermesi ise tümdengelsel olarak nitelendirilir. Varılan bu sonuç araştırmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Nitel veri analizi, veri çözümlemesi, içerik analizi, tematik analiz.

Abstract

Aim: This study aims to elucidate the similarities and differences between two commonly used qualitative data analysis methods, namely content analysis and thematic analysis, to address the conceptual confusion in the literature and provide a resource to support qualitative researchers.

Method: In this research modeled with the qualitative research method, the basic sources regarding the documentation data collection approach and qualitative data analysis were examined, inferences were made by comparing the data analysis techniques of the qualitative studies in the literature, and the obtained information was presented as a compilation study.

Results: Examination of qualitative research in the literature reveals that while qualitative data are often analyzed using content analysis, the specific technique employed in each qualitative data analysis is not consistently labeled as thematic, descriptive, or textual analysis, leading to blurred distinctions. Additionally, there is limited emphasis on the fundamental assumption (inductive-deductive) underlying the analysis process.

Conclusion: The usage of content analysis varies depending on the researcher and the nature of the study. The diverse classifications of content analysis by field researchers indicate that these analysis types can be utilized as independent analytical techniques.

Originality: In qualitative data analysis, content analysis is essentially used in two ways: inductive and deductive. The process of content analysis, which involves moving from generated codes to themes and categories, is considered inductive, while developing categories and themes based on existing theories or frameworks is regarded as deductive. This finding demonstrates the originality of the research.

Key Words: Qualitative data analysis, data interpretation, content analysis, thematic analysis.

Giriş

Nitel araştırmalar, toplumsal olguların anlam boyutunu derinlemesine incelemeyi amaçlayan esnek ve yoruma açık araştırma desenleri sunar. Bu esneklik, özellikle veri analiz süreci söz konusu olduğunda araştırmacıya yaratıcı bir alan tanısa da, aynı zamanda yöntemsel tutarlılık ve kavramsal açıklık gerektirir. Nitel içerik analizi ve tematik analiz, bu sürecin yapılandırılmasında sıklıkla başvurulmuş iki temel çözümleme yaklaşımı olarak öne çıkmakta; ancak her iki yöntemin kuramsal temelleri, uygulama biçimleri ve analiz aşamaları bağlamında sıklıkla birbirine karıştığı görülmektedir.

Özellikle kodlama, tema oluşturma ve yorumlama gibi analiz süreçlerinin aşamalarında, içerik analizi mi yoksa tematik analiz mi uygulandığına dair netlik çoğu zaman sağlanamamakta; bu durum, araştırmanın epistemolojik tutarlılığına zarar verebilmektedir. Örneğin kodlama sürecinin veri temelli mi (tümevarımsal) yoksa kuram temelli mi (tumdengelimsel) gerçekleştirildiği açıkça belirtilmediğinde, ortaya çıkan temaların hangi kuramsal zemin üzerinde yükseldiği anlaşılamamaktadır. Benzer şekilde, temaların oluşturulma süreci veya yorumların nasıl temellendirildiği, çoğu çalışmada yalnızca betimleyici bir düzeyde kalmakta ve analiz sürecinin altında yatan yöntembilimsel yönelim yeterince ortaya konulamamaktadır. Bu durum, araştırmanın yalnızca teknik değil, aynı zamanda kuramsal gücünü de zayıflatmaktadır.

Bu çalışmanın kuramsal temeli, yorumlayıcı paradigma çerçevesinde şekillenmektedir. Yorumlayıcı yaklaşım, toplumsal gerçekliğin sabit ve nesnel bir yapıya sahip olmadığı; aksine, bireylerin deneyimleri, söylemleri ve bağlamsal etkileşimleriyle inşa edildiği varsayımına dayanır (Schwandt, 1994, s. 118-137). Bu doğrultuda, nitel veri çözümlemesi sürecinde ortaya çıkan anlamların, araştırmacının yorumu ve bağlamsal okumaları ile şekillendiği kabul edilir. Bu nedenle analiz sürecindeki açıklık, tutarlılık ve kuramsal yönelimin net bir biçimde ortaya konulması, yorumlayıcı yaklaşımın bilimsel güvenilirliği açısından ayrı bir önem taşır (Denzin ve Lincoln, 2005).

Yorumsamacı bakış açısı ile ele alınan nitel araştırma yaklaşımını değerli kılan, katılımcıların dünyasına dahil olarak aslında var olan ama henüz keşfedilmemiş problemleri su yüzüne çıkarmak veya konu edinilen problem durumunu derinlemesine inceleyerek, anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır. Dolayısıyla nitel yaklaşımların araştırmacılara, araştırma yöntemi çeşitliliği, problem durumunu doğrudan kaynağına ulaşarak derinlemesine araştırma ve anlaşılır kılma olanağı sunması, araştırmacıların nitel araştırma yöntemlerine olan ilgisini gün geçtikçe arttırmaktadır. Nitel araştırmalara artan ilgi ile birlikte yaklaşımın, nitel verilerin çözümlemesi özelinde kullanılan özgü kavramları birbirleri yerine veya yine felsefi bağlamından kopuk olarak kullanılmaktadır. Bu durum ise nitel verilerin çözümlemesinde kullanılan içerik analizi, tematik analiz, betimsel analiz ve metin analizine ilişkin kavramların sınırlarının belirginliğini azaltmaktadır. Örneğin alanyazında yapılan araştırmalarda metodolojik kurgu sunulurken içerik analizi hem bir yöntem hem de bir çözümleme tekniği olarak kullanılabilir. Ancak içerik analizinin bir çözümleme tekniği olarak sunulmasının temelinde tümevarımsal; tematik analiz gerçekleştirilirken ise temelinde tumdengelimsel anlayış ile verilerin çözümlemesine ilişkin gereklilik arka planda kalmaktadır.

Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, nitel veri analizinde yaygın olarak kullanılan içerik analizi, tematik analiz, betimsel analiz ve metin analizi gibi yaklaşımlar arasındaki benzerlik ve farkları çözümleyerek, analiz süreçlerinde karşılaşılan kavramsal ve yöntemsel karmaşıklıklara dikkat çekmektir. Literatürde yer alan temel kaynaklar ve nitel araştırma örnekleri üzerinden gerçekleştirilen incelemeler yoluyla, kodlamadan yoruma uzanan sürecin hangi yöntemsel yaklaşıma (tümevarımsal/tumdengelimsel) dayandığı ve bu yaklaşımların analiz sürecine nasıl yansıdığı tartışmaya

açılmıştır. Böylece, nitel çözümleme sürecinde kavramsal açıklık ve yöntemsel tutarlılık sağlanmasına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

Toplumsal Olguların Anlamlandırılması: Epistemolojik Çerçeveler ve Yöntemsel Yaklaşımlar

Toplumlar ve toplumları oluşturan insanlar arasındaki ilişkiler, kendi bağlamında, ele alınan olgunun yapısı ile uyumlu araştırma soruları aracılığıyla öze ulaşma çabası içerisindedir. Bu ilişkiler aynı zamanda, gerçekçi bir yaklaşımı daha karmaşık hale getiren ancak anlaşılmasını da imkansız kılmayan benzersiz özelliklere ve çelişiklere sahiptir. Dünyamızda konuşulan diller, uygulanan kararlar, yaşanan çatışmalar ve uygulanan hiyerarşiler gibi sosyal olgular, insanlar tarafından yorumlanıp şekillenir ve insan faaliyetleri üzerinde güçlü etkiler gösterirler (Miles, Huberman ve Saldana, 2014, s. 2). Bunun yanı sıra kültürel ve psikolojik boyutları da bulunan insanların karmaşık yapılarını anlamaya yönelik salt tanımlayıcı araştırma yaklaşımları ile boyutların ayrı ayrı ve kendi bağlamlarından kopuk olarak ele alınıp açıklanmaya çalışılması, olguların anlamlandırılması noktasında yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla bu çok boyutlu yapılara ilişkin, olguları anlamaya ve açıklamaya çalışmak için bütüncül bir yaklaşım ve yorumlayıcı bir bakış açısı gerekmektedir. Nitekim kendilerini sağduyulu gerçekçiler olarak niteleyen Mark, Henry ve Julnes (1998), araştırma yaklaşımlarından tanımlayıcı ve yorumlayıcı perspektiflerin epistemolojik olarak çok farklılaşmadıklarını savunurlar. Ayrıca bu iki yaklaşımın hem sınırlılıklarının hem de faydalarının olduğunu ve bunların birbirlerini destekleyici nitelikte olan olgulardan anlam çıkarma teknikleri olduklarını ifade ederler.

Sosyal bilimlerde araştırma paradigmalarına ilişkin çeşitlilik ve bu konuda ortak bir kabulün olmadığına ilişkin süregelen epistemolojik bir tartışma söz konusudur (Feyerabend, 1975; Flyvbjerg, 2001; Habermas, 1968; Kuhn, 1962; Lakatos, 1978). Dolayısıyla sosyal bilim araştırmacılarının olguları açıklarken benimsedikleri epistemolojik çerçevelerin farklılaştığını ve bu farklılıkların metodolojik yaklaşımlara da yansıdığını ileri sürmek mümkündür. Bu bağlamda araştırma paradigmalarının doğasına ilişkin üç temel görüş tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1: Sosyal Bilimler Araştırma Paradigmaları

Paradigma Türü	Tanımı	Temsilcileri
Pre-paradigmatik Yaklaşım,	Bilimsel araştırmaların ortak ilke ve standartlar etrafında birleştirilmesi gerektiğini savunur. Bu görüş, sosyal bilimlerin henüz oturmuş, genel kabul gören bir paradigması olmadığını ve disiplinin bir tür “ön-paradigma” aşamasında olduğunu ileri sürer.	Thomas Kuhn (2021/1962) – Bilimsel devrimler ve paradigma değişimleri teorisi. Auguste Comte (1830/1998) – Sosyal bilimlerin doğa bilimleri gibi gelişmesi gerektiği savı.
Post-paradigmatik yaklaşım	Modernlik nosyonunu benimseyerek, sosyal bilimlerin artık belli başlı paradigmalar çerçevesinde şekillendiğini savunur. Bu görüş, sosyal bilimlerin belirli kurallar ve çerçeveler içinde ilerlediğini, dolayısıyla paradigmatik bir yapılanmaya sahip olduğunu iddia eder.	Imre Lakatos (2014/1978) – Araştırma programları metodolojisi. Talcott Parsons (1951) – Yapısal işlevselcilik ve sistem teorisi
Non-paradigmatik yaklaşım	Sosyal dünyanın çok yönlü yapısını vurgulayarak, belirli bir paradigma ya da hegemonik bir anlayışın mümkün olmadığını ileri sürer. Bu perspektife göre sosyal bilimler, kesin standartlarla sınırlandırılmayacak kadar dinamik ve çeşitlidir.	Paul Feyerabend (1975) – Bilimsel anarşizm ve metodolojik çoğulculuk. Jürgen Habermas (1968) – Bilgi ve ilgi teorisi, sosyal bilimlerde eleştirel çoğulculuk.

Tablo 1 incelendiğinde sosyal bilimlerde çoklu paradigmaların bir arada var olduğu ve bu paradigmaların ya birbirleriyle rekabet ettiği ya da birbirlerini görmezden geldiği (Lakatos, 1978), bu durumun, bilimsel bilgi üretiminde epistemolojik çatışmalara ve metodolojik çeşitliliğe yol açtığı ileri sürülebilir.

Bilimsel araştırma metodolojisine ilişkin savunulan farklı perspektifler fenomenlerin anlamına ilişkin yaklaşımları da farklılaştırmıştır. Bu farklılıkların üç temel üzerine yapılandırıldığı söylenebilir. Bunlar, dünyanın gerçeklik ve nesnellikine dair varlığın neliğini sorgulayan ontoloji; dünyanın bilinmesi, anlamlandırılması, bu bilgi ve anlamlandırmanın nasıl şekillendiğini konu alan bilgi (episteme) felsefesi olarak epistemoloji; bilgiyi elde etme araçlarını konu edinen yöntembilim olarak da metodolojidir (Corbetta, 2003, s. 12).

Porta ve Keating (2019, s. 42), bu bilimsel araştırmaların ontolojik ve epistemolojik temellerine ilişkin yaklaşımları tanımlayabilmek amacıyla, bu anlayışları pozitivistizmden hümanizme doğru bir tablo (tayf) ile sunmaktadır. Sosyal bilimlerde ontoloji ve epistemolojinin temel yaklaşımlar tarafından tanımlamaları Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2: Sosyal Bilimlerde Kaç Ontoloji ve Epistemoloji var?

	Pozitivist	Post-pozitivist	Yorumcu	Hümanistik
Ontolojik konular				
Sosyal gerçeklik gerçekten var mıdır?	Nesnel gerçeklik	Nesnel eleştirel gerçeklik	Özde bağlantılı olan nesnel ve öznel gerçeklik	Öznel gerçeklik: Ruh bilimi
Gerçeklik bilinebilir mi?	Evet ve yakalaması kolaydır	Evet ama yakalaması kolay değildir	Bir şekilde ama insan öznelliğinden ayrı olarak değil	Hayır, insan öznelliğine odaklanır.
Epistemolojik konular				
Uzman ile nesnesi arasındaki ilişki	Düalizm: uzman ve nesne iki ayrı şeydir; tümevarımsal prosedürler kabul görür	Bilgi uzmanın etkisi altındadır; tümdengelimsel prosedürler kabul görür	Öznel bilgiyi anlamayı hedefler	Nesnel bilgi mümkün değildir
Bilgi biçimleri	Doğal yasalar (Nedenler)	Olasılıkçı yasa	Bağlamsal bilgi	Empatiye dayalı bilgi

Kaynak: Porta ve Keating, 2019, s. 42.

Corbetta'ya göre (2003, s. 14) pozitivist, post- pozitivist ve yorumsamacı perspektiflerden ontolojide gerçeklik, farklı nosyonlar ile karşılık bulmaktadır: *Pozitivist anlayış* ontolojiyi nahif gerçekçilik olarak niteler. Bu anlayışa göre gerçek ve bilinebilir olan bir nesne gibi algılanan toplumsal gerçekliktir. *Post-pozitivist anlayış* ise ontolojinin odağını "eleştirel gerçekçilik olarak niteler ve gerçekliğin sosyal gerçeklik olduğunu ancak bunun belli sınırlar içerisinde bilinebileceğini savunmaktadır. *Yorumsamacı* anlayış ise ontolojiyi "yapılandırmacılık" ve "görelilik" yani çoklu gerçeklikler ile ilişkilendirmektedir. Başka bir deyişle yapılandırmacılık, bilinebilir dünyanın, bireyler tarafından atfedilen anlamların dünyası olduğunu vurgularken; görelilik, inşa edilmiş gerçekliklerin, bireyler, gruplar ve kültürler arasında biçim ve içerik bakımından farklılık gösterdiğini ileri sürmektedir. Bu noktada dikkat çekilen unsur, bilimsel araştırmalarda araştırmanın, "fenomeni veya olguyu gerçek dünyada anlaşılır kılanın ne olduğu" sorusunun yanıtını bulma çabasıdır. Ayrıca, sosyal bilimlerde varlık ve bilgi temelini sorgulamanın yanı sıra soruların hangi metodoloji ile açıklanabileceğinin sorgulanması da bir gereksinimdir. Bu ihtiyaç doğrultusunda ise sosyal bilimlerde pozitivist ve yorumsamacı anlayışı temele alan iki metodoloji ön plana çıkmaktadır.

Nitel araştırma yaklaşımları, "algıların ve olayların doğal ortamlarda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak nitelendirilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 47). Dolayısıyla nitel araştırmacı çalışmanın amacını, amaç doğrultusundaki uygulamalarını ve hedef kitlesini bilmeden çalışma içindeki yöntemlerin uygunluğunu veya elde edilen bulguların niteliğini yargılayamaz (Patton, 2018, s. 10).

Nitel araştırmayı tercih etmek için pek çok neden vardır ancak belki de bunların en önemlisi, bilinenin ötesine geçerek katılımcıların dünyasına girmek, dünyayı onların gözünden görmek ve bunu yaparken de bilime katkı sağlayacak keşifler yapmaktır (Corbin ve Strauss, 2015). Dolayısıyla nitel araştırmalar, değerli bir sorgulama paradigmasıdır ve bu yaklaşımın etrafını saran karmaşıklıktan arınmak, faydalı çıkarımlarda bulunmak için titiz bir metodoloji gerektirmektedir (Prooudfoot, 2022). Patton (2018) konuyu şu şekilde açıklamaktadır:

"Orta çağ simyacıları bütün metalleri altına çevirmeyi amaçlıyordu. Modern simya ise ham veriyi çağımızın geçerli akçesi olan bilgiye dönüştürmeyi amaçlar. Az bulunurluk, değeri artırır. İyi bir nitel analiz az bulunduğu ve zor olduğundan değerlidir" (s. 432).

Nitel araştırma yöntemlerinde yeni uygulamalar ve etkili araştırmacılar, çeşitli bakış açıları deneyimleri ile derinlemesine keşfederek ortaya çıkmaya devam etmektedir (Patton, 2018, s. 202). Bu keşif onlarca farklı yolla gerçekleştirilebilmektedir. Söz konusu nitel araştırma türlerinin hepsini tek bir kaynakta açıklamak ise neredeyse imkansızdır. Ancak nitel araştırma türlerinin bazı ortak özelliklerini ifade etmek mümkündür. Örneğin; nitel araştırmalar, bir alan veya sosyal hayatın bir kesimiyle uzun süreli ve yoğun etkileşimli bir süreci içerir; araştırmacı veri toplarken olabildiğince titiz ve empatik bir tutuma sahip olmalıdır; veri toplama araçları olabildiğince yapılandırılmamış olmalı hatta nitel bir araştırmadaki en önemli ölçme aracı, araştırmacının kendisi olmalıdır (Miles ve Huberman, 2021, s. 5-7). Ayrıca araştırma metodolojisi, nitel bir çalışmayı karakterize eden çeşitli kodları, temaları ve bakış açılarını "temelden" tümevarımsal olarak yapılandırmayı gerektirir. Yapılandırmacı retorikte de araştırmayı tartışırken kişisel bir dil kullanımı, bağlama hitap etmektedir (Creswell, 2017, s. 8). Araştırmaya katılan bireylerin deneyimlerinin anlamlandırılması ve açıklanması, nitel araştırmalarda önem arz eden konulardan bir diğeridir. Nitekim insan davranışlarını anlayabilmek, bütüncül ve esnek bir araştırma yaklaşımı ile mümkün olabilmektedir. Böyle bir bakış açısı, disiplinler arası bir etkileşimin doğmasına da ön ayak olmaktadır. Bu bağlamda insan davranışını farklı perspektiflerden

ele alan antropoloji, felsefe, psikoloji, sosyoloji, dilbilim gibi çeşitli disiplinler, nitel araştırmalara yöntem bilim açısından da katkı sağlamaktadırlar (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 41).

Nitel araştırmacılar, araştırmalara yön veren inanış ve teorileri anlamının önemine vurgu yapmaktadırlar. Örneğin Creswell' e göre (2016, s. 107; 2021, s. 15) farkında olarak veya olmayarak gerçekleştirilen araştırmalara, araştırmacının felsefi bakış açısı yansımaktadır. Gerçekleştirilen araştırmanın adımları da araştırmanın bağlamı ve felsefi yansımaları ile şekillenmektedir. Genellikle araştırmalara rehberlik eden felsefi varsayımlar, teorilerin seçiminde de belirgin bir biçimde rol oynamaktadır. Ayrıca raporlama aşamasında da bunların sergilenmesi beklenmektedir. Merriam' a göre (2018) bu bakış açıları birbirlerinden esnek biçimde ayrılmaktadır. Diğer bir deyişle, eleştirel etnografya ve postyapısalcı feminist teorinin de desteklediği gibi kesişimler, esas olarak araştırmalarda yer alabilmektedir.

Merriam (2018, s. 11), nitel araştırmalara ilişkin felsefi bakış açılarını aşağıda verilen Tablo 3'teki gibi özetlemektedir.

Tablo 3: Epistemolojik Bakış Açıları

	<i>Pozitivist/ Postpozitivist</i>	<i>Yorumsamacı / Yapılandırmacı</i>	<i>Eleştirel</i>	<i>Postmodern / Postyapısalcı</i>
<i>Amaç</i>	Yordama Kontrol Genelleme	Betimleme Anlama Yorumlama	Değişim Özgürleştirme Güçlendirme	Yapı Bozumu Sorunsallaştırma Soru sorma Engelleme
<i>Tür</i>	Deneysel Anket Yarı deneysel	Fenomenoloji Etnografi Yorumsama Örtük kuram/Gömülü Teori Naturalistik/ Nitel	Neo-Marksist Feminist Katılımcı Eylem araştırması Eleştirel ırk kuramı Eleştirel etnografi	Postkolonyal Postyapısalcı Postmodern Eşcinsellik
<i>Gerçeklik</i>	Nesnel Dışsal Bilinen ancak tespit edilememiş	Çoklu gerçeklik Bağlam temelli	Politik, sosyal, kültürel bağlamlarda yer alan birden fazla gerçeklik	Sorular, gerçekliğin bulunduğu bir yerin olduğunu varsaymaktadır; "gerçekten orada mıdır?

Kaynak: Merriam, 2018, s. 11.

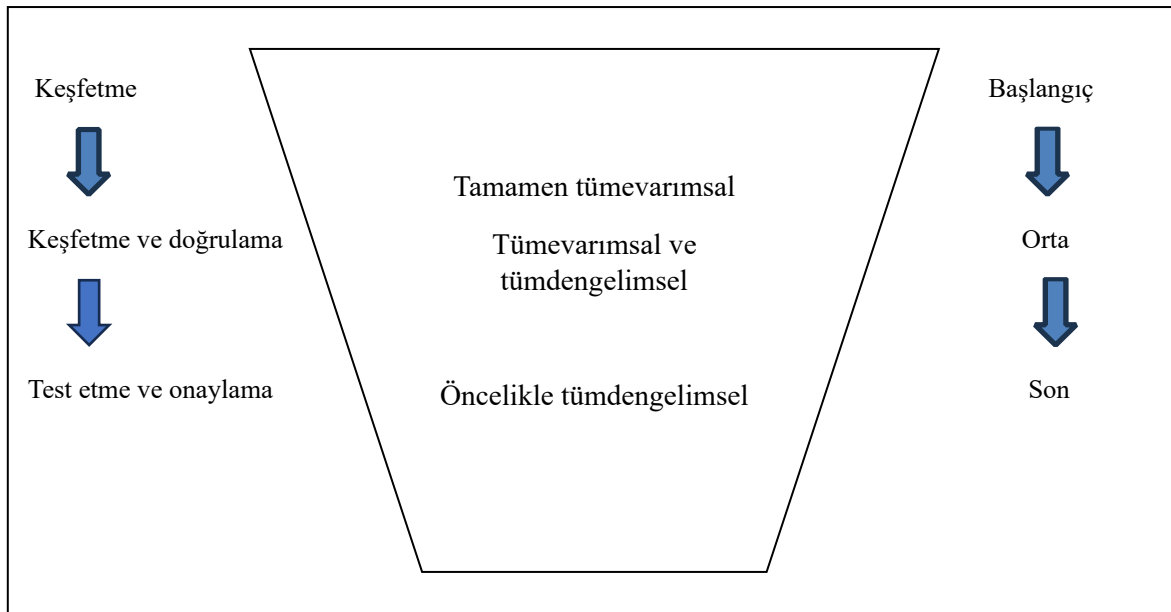
Nitel araştırmalar, tasarım kalitesi ve yorumlama titizliğinden oluşan bütünleştirici çıkarıma ulaşma ve aktarılabilirlik çerçevesini içermektedir. İlk bileşen, veri kalitesi, tasarım ve veri analizi prosedürlerini ele almaktadır. İkinci bileşen, bir çalışmadan elde edilen bulgular temelinde çıkarımlarda bulunma sürecini ele almaktadır. Nitel araştırma tasarlama süreci ise sorgulama sırasında ortaya çıkar. Ancak genellikle bilimsel araştırma modelini takip eder (Tedlie ve Tashakkori, 2008). Nitel sorgulama, araştırmacının dünya görüşü bağlamında duruşunun ve bir araştırma konusunun teorik merceğinin odağında yer alan, geniş varsayımlarla başlar (Creswell, 2021, s. 25).

Nitel araştırmalarda, aranan olgunun farkındalığı için araştırmacının nitel veri ve bulguların nasıl bir şey olduğunu bilmesi gerekmektedir. Verilerin niteliğini değerlendirmek için de ölçütlerin bilinmesi önem arz etmektedir. Nitel veri analizi için gerekli olan veriler de genellikle saha çalışmaları ile elde edilmekle birlikte elde edilen nitel bulgular tek başlarına veya nicel bulgular ile sunulabilmektedir. Son olarak nitel verinin niteliği, büyük oranda araştırmacının yöntem bilimsel becerisine, duyarlılığına ve dürüstlüğüne dayanmaktadır (Patton, 2018, s. 4-5). Nihayetinde gerçekliğin doğal bağlamında ele alınması, deneyimlenen anlam dünyasına müdahale etmeksizin ulaşılması bakımından naturalist bir yaklaşıma sahip olan nitel araştırmalar, çeşitli tür, yöntem ve teknikler ile ele alınabilmektedir. Bu anlamda odağa alınması gereken faktör, onlarca farklı nitel araştırma türünün analizine ilişkin ortak bir uygulama yaklaşımının veya ilkel bütünün var olup olmadığının sorgulanmasıdır (Miles ve Huberman, 2021, s. 5).

Nitel Araştırmalarda Veri Analizi

Nitel araştırma yaklaşımlarında, araştırmacılara sunulan çeşitli türlerde metodoloji ve yöntem bulunmaktadır. Bu çeşitliliğe ilişkin, konu edinilen çalışma bağlamında, "en iyi" olanı seçmenin zor olduğuna dair inanç, yeni araştırmacılar açısından nitel veri analizinin gizemli ve anlaşılması güç bir süreç olduğu algısını oluşturmaktadır. Ayrıca nitel araştırmanın sağlam bir analitik gelenek temelini olması, standart bir uygulamasının olmaması, nitel verilerin analizinin de nasıl yürütülmesi gerektiğine ilişkin açık bir reçete sunmamaktadır. Dolayısıyla nitel araştırmalarda esas olan, araştırmaların belirlenen amaçlarına ve ihtiyaçlarına göre özelleştirilmiş ve her araştırmacının benzersiz analitik merceği ve filtresiyle yorumlanmış özgün araştırma tasarımları oluşturmaktır (Miles, Huberman ve Saldana, 2014, s. 2). Dolayısı ile nitel bir araştırma deseninin seçimi, belli bir dünya görüşünü yansıtmaktadır. Bu görüş ise araştırmacının örnekleme seçme, verileri toplama ve analiz etme biçimine göre, araştırmanın geçerlik, güvenirlik ve etik konularına yaklaşım tarzına göre biçimlenmektedir (Creswell, 2017, s. 5; Merriam, 2018, s. 9).

Braun ve Clarke' a göre (2019) nitel veri analizi, eldeki veri setinin tamamının, analiz edilen verilerden kodlanmış içeriklerin ve üretilen verilerin analizi arasında doğrusal olmayan bir şekilde hareket etmeyi gerektirir. Yazma işlemi, istatistiksel analizlerde olduğu gibi sadece süreç sonunda gerçekleşen bir durum değil, analiz sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu yüzden yazma işlemi, ilk aşamada fikirlerin veya olası kodlama şemalarının oluşturulmasıyla başlamalı ve baştan sona tüm kodlama/analiz süreç boyunca devam etmelidir. Benzer şekilde Merriam da (2018, s. 161) nitel araştırmalarda veri analizinin, veri toplama aşaması ile eş zamanlı gerçekleştirilmesi gerektiğini savunur. Böylece veri analizi, diğer aşamalar ile bütünleşmiş olur. Nitel veri analizindeki bu anlayış ise onu diğer pozitivist anlayışlardan ayıran bir özelliktir. Nitel veri analizinin, ilk veri setlerinin toplanmasıyla başladığını savunan araştırmacılar Corbin ve Strauss da (2015) ilk analizden elde edilen kavramların sonraki verilerin toplanmasına rehberlik edeceğini; toplanan her veriyi bir analiz sürecinin izlediğini vurgulamaktadır. Analizin takip ettiği bu veri toplama süreci, araştırmacı tarafından anlamlı, bütünleşik ve bir yoğun bir teori ortaya çıkarana kadar devam eder. Nitel veri analizinin mantığını Merriam (2018, s. 176), Şekil 1' deki gibi açıklamaktadır:

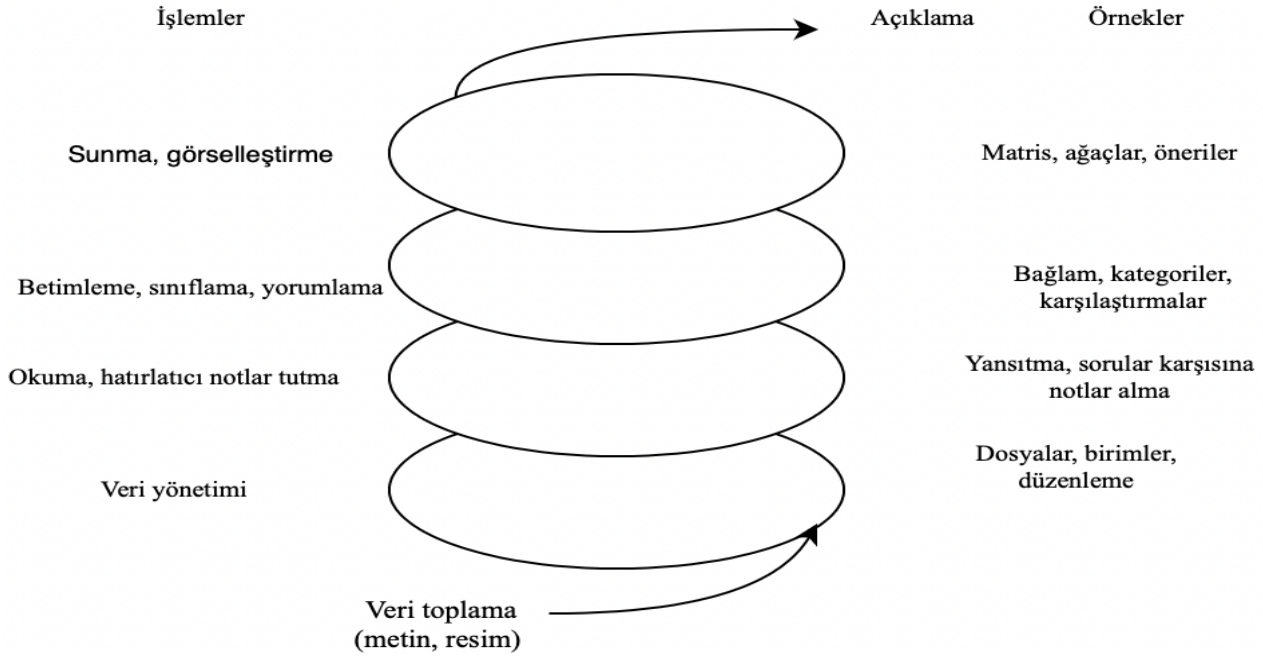
Şekil 1: Veri Analizinin Mantığı

Kaynak: Merriam, 2018, s.176.

Şekil 1' de görüldüğü üzere, nitel veri analizinde, verilerden temaların oluşturulması sürecinde tümevarımsal bir yaklaşım sergilenmektedir. Temalardan kategoriler veya teoriler oluşturulmaya başlandıkça tümevarımsal ve tümdengelimsel bir döngü izlenmektedir. Son olarak sisteme veri girişi son bulduğunda ise araştırmanın duruşu tümdengelimseldir (Merriam, 2018, s.176). Öte yandan bazı nitel araştırmalar tümdengelimsel bir yaklaşım ile belirlenirken bazıları doğrudan gözlemlerden gelişen tümevarımsal analizlere uygun biçimde açık uçlu yapılandırılabilir. Ayrıca nicel yaklaşımlarda genellikle tümdengelimsel yaklaşım; nitel araştırmalarda ise büyük oranda tümevarımsal yaklaşım ile hareket edilebilirken gerçekleştirilen bir araştırma, bağlamına göre her iki yaklaşımdan da parçalar içerebilir. Yani, bir araştırmada önemli noktaların keşfi için tümevarımsal yaklaşım ile başlayıp keşfedilen bulguların teyidi veya genellenmesi için tümdengelimsel yaklaşımdan faydalanılır. Sonrasında ise ilişkili

hipotezlerin veya ölçülmemiş faktörlerin incelenmesi amacıyla tekrar tümevarımsal analize dönülebilir (Patton, 2018, s. 57).

Creswell (2021, s. 186), nitel verilerin analizine ilişkin süreci bir sarmal ile açıklamaktadır. Şekil 2'de Creswell' in veri analiz sarmalı verilmiştir.

Şekil 2: Veri Analiz Sarmalı

Kaynak: Creswell, 2021, s. 186.

Creswell' e (2021, s. 185) göre nitel araştırmacı, analiz sürecinde doğrusal bir yol izlemez. Sarmal içerisine veri toplama ile girer, süreci oluşturan her bir ögeye döngü halinde dokunur ve sarmaldan bir açıklama veya anlatı ile çıkar.

Nitel veri analizi, Miles ve Huberman (2021, s. 5-7) tarafından sosyal olgular arasında, bu olguları birleştiren düzenliliklere ve ardışıklılıklara dayalı temellendirilebilir ve durağan ilişkileri açığa çıkarmaya yönelik veri çözümleme tekniği olarak tanımlanmaktadır. Yaklaşımlarını "aşkın gerçeklik" olarak adlandıran Miles ve Huberman'ın (2021) çözümlemeleri üç bileşenden oluşmaktadır. Bu üç bileşen kısaca şöyle açıklanmaktadır (Miles ve Huberman, 2021, s. 10-12):

Veri yoğunlaştırma (Veri azaltma) veri analizinin ilk adımındır. Yazılı alan notları, görüşme dokümanları, belgeler ve diğer deneysel çalışmaların tümünde görünen; verileri seçme, odaklama, basitleştirme, soyutlama ve/veya dönüştürme sürecini ifade eder. Verilerin yoğunlaştırılarak güçlendirilmesine vurgu yapılır. Öte yandan Saldana esere yazdığı önsözde (Miles, Huberman ve Saldana, 2014, s. 3), terim olarak veri azaltmadan uzak durulması gerektiğini savunur çünkü bu terimin, süreçte bazı verilerin zayıflatıldığı veya kaybedildiği anlamını taşıdığını ifade eder.

Veri sunumu. Analiz faaliyetinin ikinci temel adımındır. Genel olarak, eyleme izin veren organize, sıkıştırılmış ve görsel sunum araçları ile ekrana yansıtılmış bir bilgi derlemesidir. Günlük yaşamda, benzin göstergelerinden gazetelere, sosyal medya durum güncellemelerine kadar çeşitli görüntüler bu sürece örnek verilebilir. Elde edilen verilerin matris veya başka bir görselleştirme aracı ile sunumu temalar arasındaki ilişkiyi gösteren verilerden elde edilen bulguları anlamlandırmaya yarar. Elde edilen bulgular çalışmanın itici gücü gibi davranır ve çalışma sürecinde daha fazla analiz yapılmasının harekete geçirilmesini sağlar.

Sonuç çıkarma/doğrulama. Analiz faaliyetinin üçüncü temel adımı, sonuç çıkarma ve doğrulamadır. Nitel araştırmacı verileri analiz eder, veri toplamının başlangıcından itibaren kalıpları, açıklamaları, nedensel süreçleri ve önermeleri not ederek elde edilen bulguların ne anlama geldiğini yorumlar. Alanında uzman olan araştırmacı, sonuca ulaşma sürecinde; açıklığını ve şüphesizliğini koruyarak bu sonuçları basite indirger, ilk ortaya çıkması düşünülen sonuç başlangıçta belirsizdir. Sonra giderek daha açık bir hale gelir. Sonuç itibarıyla alan notlarının büyüklük boyutuna bağlı olarak, veri toplama süreci bitene kadar "nihai" sonuçlar ortaya çıkmayabilir. Bu model "veri azaltma (güncel kavram ile yoğunlaştırma), sunum ve sonuç çıkarma olarak üç bileşenden; kodlama, not alma ve öneri geliştirme olarak üç işlemten" oluşur. Bu yaklaşım kuram oluşturma temel taşlarını oluşturmaktadır (Punch, 2011, s. 196).

Nitel araştırmalarda verilere, "ortaya çıkan temalar" şeklinde ifadeler olarak da rastlanabilmektedir. Taylor ve Ussher, (2011) bu yöndeki ifade ve tanımlamaları, iki gerekçe ile eleştirmektedirler: ilki araştırma sürecini pasif bir

süreç gibi nitelmesi, ikincisi ise süreç içerisinde araştırmacının kurduğu tema ve örüntüleri hem oluşturma hem de araştırmayı, hedef kitleye sunma noktasında oynadıkları aktif rolü göz ardı etmesidir. Verilerin ortaya çıkışı ve anlamlandırılması, bu anlamlar arasındaki ilişkinin açıklanması, araştırmacının zihinsel süreçleri ile ilgilidir. Dolayısıyla, yöntemi ne olursa olsun herhangi bir veri, aslında araştırmacı tarafından üretilendir. Bu açıdan, "verileri topladığımız" fikri biraz yanıltıcı olmaktadır. Veriler, kaldırımdaki pek çok çöp torbası gibi dışarıda toplanmayı beklemez. Başlangıç olarak, araştırmacı tarafından fark edilmeleri ve araştırmacının amaçları doğrultusunda veri olarak ele alınmaları gerekir. Verilerin toplanması, her zaman verilerin seçilmesini içerir ve veri toplama ve transkripsiyon teknikleri (notlar, bantlar, kayıtlar vb.) araştırma amaçları doğrultusunda nihai olarak neyin veri oluşturduğunu etkileyecektir (Dey, 1993, s. 98).

İçerik Analizi ve Alt Türlerinin Karşılaştırılması

Veri analizi, veriyi anlamlandırma sürecidir. Diğer bir deyişle verinin anlamını dışa aktarma sürecidir. Bu süreç, insanların söyledikleri ile araştırmacının gördüklerini ve okuduklarını birleştirme, indirgeme ve yorumlamayı kapsar (Merriam, 2018, s. 167). Dolayısıyla nitel araştırmacı araştırmaya, ilk olarak ele aldığı fenomene ilişkin soru sormakla başlar. Bu konuyla ilgili bir araştırma problemi veya sorunu tanımladıktan sonra bazı açık uçlu araştırma sorusu sorar, sorulara aldığı yanıtlar araştırma verilerini oluşturur. Elde ettiği verilerden kodlar, temalar, kategoriler veya daha bütünsel kümeler oluşturur. Araştırmacı, sınıfladığı verileri anlamlandırarak bir nitel veri analiz sürecini gerçekleştirmiş olur (Creswell, 2021, s. 183). Bu doğrultuda analiz yöntemleri oluşturma veya başka araştırmacıların oluşturmuş olduğu yöntemlerden faydalanma deneyiminin, verimli bir araştırma yaklaşımı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla nitel araştırma yaklaşımını benimseyen araştırmacılar için öncelikli amaç, belirli analiz yöntemlerinin titizlikle uygulanması değil; basit, pratik ve etkili analiz yöntemlerinin oluşturulması, test edilmesi ve gözden geçirilmesidir (Miles, Huberman ve Saldana, 2014, s. 2).

Bu anlamda, nitel verilerin analizinde sıklıkla başvuru ve çoğu zaman birbiri yerine kullanılan nitel içerik analizi, tematik analiz, betimsel analiz ve metin analizine ilişkin temel fark ve benzerlikleri ortaya koyma, gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı kapsamında yer almaktadır.

İçerik Analizi

İçerik analizine ilişkin literatürde çeşitli tanımlar yer almaktadır. Bunlardan Krippendorff'un (2004) yaptığı tanım, bağlam ve içerik arasındaki ilişkiye vurgu yaptığından oldukça önemlidir. Bu bağlam; örgütsel, sosyal ve kültürel kavramları da kapsayacak biçimde ele alınan dokümanın amacını nitelermektedir. Dolayısıyla bu tanım, içerik analizinin asıl odağının geçerlilik ve güvenilirlik olduğunu vurgulamaktadır. İçerik analizinin, ölçüm birimlerinin iletişim üzerine olması, verilen mesajların çeşitliliği ve sıklığı belli bir konuşma kalıbı veya sözcük grubunun kaç defa kullanıldığı üzerine yoğunlaştığını savunur. Dolayısıyla içerik analizi tarama araştırmasının, doküman araştırmasındaki karşılığı olarak algılanabilir (Balcı, 2022, s. 230; Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 274-276).

İçerik analizi, tümevarımcı analiz (çözümleyici tümevarım) olarak da nitelendirilir. Nitel araştırmacıların bir kısmı tarafından içerik analizinin, kuram oluşturma sürecinde birtakım önermelere ulaşılmasını sağladığı ifade edilir (Balcı, 2022, s. 230; Punch, 2011, s.198; Yıldırım ve Şimşek, 2013, 259). Popper' a (2022, s. 84) göre "...bir olayın nedenini açıklamak, onu betimleyen bir önermeyi 'yasalardan ve sınır koşullarından' tümdengelimle türetmektir. Dolayısıyla, ancak birlikte tam olarak 'neden açıklamayı' veren iki farklı önerme karşımıza çıkar: 1- evrensel önermeler- varsayımlar- doğa yasaları, 2-özel önermeler- sadece söz konusu durum için geçerli önermeler- sınır koşulları. Özel önerme, tüm evrensel önermelerden sınır koşullarının yardımıyla tümdengelimsel yöntemlerle türetilebilir". Bu doğrultuda, önerme seçiminin, tümdengelimsel bir anlayışla ele alınmasına karşın, önermelere ulaşmak için yapılan analizlerin, verilerden temalar elde edilme sürecinde ise tümevarımsal bir anlayış benimsendiği söylenebilir. Ancak Merriam (2018, s. 167), nitel analizlerin öncelikli olarak "tümevarımsal ve karşılaştırmalı" olduğunu savunur. Bu anlamda nitel veri analizlerini öncelikli olarak kuram oluşturmak için geliştirilen yollardan biri olarak gören araştırmacılar fikir olarak ayrışmaktadır.

Nitel veri çözümleme türlerinden biri olan içerik analizinin temel amacı Balcı'ya (2022) göre, sözel olmayan dokümanları sayısal verilere dönüştürmektir. Elde edilen sonuçlar genelde frekans ve yüzde tablolarına dönüştürülerek yorumlanır. Dolayısıyla içerik analizinin, doküman analizinde sıklıkla kullanılan nicel bir yöntem olduğu ifade edilir (Robson ve McCartan, 2022, s. 423). Özetle, içerik analiz süreci genel olarak verilerin kodlanması ile başlar. Ortaya çıkan kodlar (kavramlar) ve bu kodlar arasındaki ilişkiler (temalar), verilerin altında yatan olguyu ya da kuramı açıklamada kullanılan temel taşlar olarak görev yapar (Punch, 2011, s.194). Bu noktada "neler tema olarak kabul edilir?" sorusuna cevap aranır. Braun ve Clarke (2019) ise tema kavramını aşağıdaki şekilde açıklamaktadırlar:

"Bir tema, verilerin içerisinde araştırma sorusuyla ilgili önemli bir noktayı açıklar ve araştırma sorusuna dair örüntü oluşturan cevapları veya anlamları temsil eder. Kodlama açısından ele alınması gereken önemli bir soru ise neyin bir örüntü/tema olarak sayılabileceği ya da temanın "büyüklüğünün" ne kadar olacağıdır. Bu, hem her bir veri

öğesi içinde kapladığı alanla hem de tüm veri setindeki tekrarlanma sıklığıyla alakalı bir konudur. Dolayısıyla, temanın ne olduğuna karar vermek için araştırmacının bilişsel değerlendirme becerisini kullanması gerekir” (s. 878).

Temaların oluşturulmasına ilişkin başka bir görüş ise zıtlıklar üzerinden yol alınmasıdır. Nitekim bazı araştırmalarda ele alınan olgular, karşıtlıklar içermektedir. Bu karşıtlıklar, Hegel' in senteze ulaşmak için tez-antitez diyalektiğini gerektirebilir. Bu durum, felsefede düşünürlerin düşünme süreçleri içerisinde gerçekleşirken, nitel araştırmalarda bu gibi karşıtlık içeren temalar alan çalışmalarından temel alır ve alan çalışmalarında ortaya çıkarlar (Patton, 2018, s. 9).

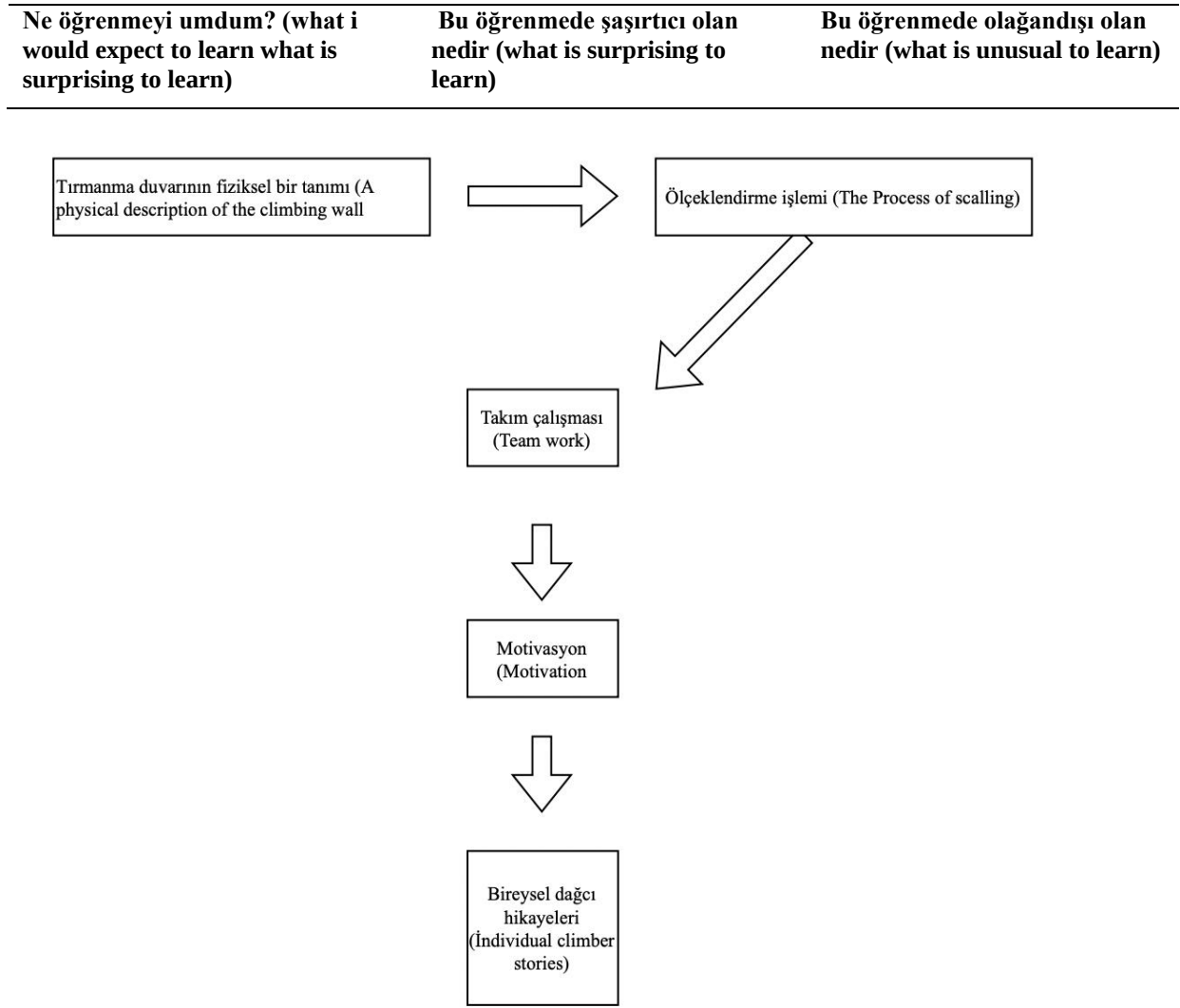
Creswell' e göre (2016, s. 337) temalar oluşturmak, nitel araştırmacının baştan sona okuduğu birçok sayfalık metinle geniş çapta başlayan bir süreçtir. Bir sonraki adım, metni bölümlere ayırmaktır. Bir metin veri tabanından ilk geçişte, genellikle bilgi paragrafları gibi büyük veri "parçaları" ile çalıştığını; bu şekilde, analiz sürecinde çok sayıda kod yerine daha az sayıda kod oluşturma süreci olan "yalın kodlama" ile meşgul olduğunu ifade eder. Tüm metin verilerini (birkaç sayfadan oluşan küçük bir veri tabanı veya binlerce sayfadan oluşan büyük bir veri tabanı) yaklaşık 30 ila 50 kod halinde kodlamaya çalıştıktan sonra, çakışan ve gereksiz kodları arar ve sayıyı varsayımsal olarak 20 koda indirmeye başladığını söyler. Bu 20 kod, daha sonra, nitel raporun bulgular bölümünde ana başlıklar haline gelen yaklaşık beş ila yedi temaya indirgenir.

Yapılan bir nitel araştırmada çok fazla alan notunun olması durumunda da bu notların araştırma probleminin özünü yansıtabilecek az sayıda temaya indirgenmesi için sarf edilen çaba, neredeyse tüm nitel analiz süreçlerinin ortak yönü olarak ifade edilir. Dolayısıyla burada önemli olan unsurun, araştırmacının elde ettiği iç görülerin (sezgisel kavrayışlar) sayısı değil, kalitesi olduğu savunulur (Patton, 2018, s. 7).

İçerik analizinde verilerin yorumlanmasını ve dolayısıyla büyük resmi görmemizi sağlayacak olan bir diğer unsur ise verilerin sunumu yani görselleştirilmesidir. Miles ve Huberman'ın (2021) da vurguladığı üzere, yapılan çalışmalardan elde edilen verilerin görselleştirilmesi hem araştırmacının bu veriler arasındaki ilişki ve detayları farklı açılardan görmesine hem de bu verileri sağlıklı bir şekilde yorumlamasına katkıda bulunabilir. Bu görselleştirme araçlarından biri olan haritalama (kartografi) ise alan araştırmacıları tarafından yukarıda açıklanan gerekçelerle sıklıkla kodlardan temaların oluşturulmasında veya bu temaların açıklanmasında kullanılmaktadır.

Kartografi (Haritalama). Mekansal ilişkileri daha iyi görebilmek ve diğer veri analiz sonuçlarını desteklemek amacıyla (Neuman, 2022, s. 845) kullanılabildiği gibi örüntü kodlarının analizinde de kullanılabilmektedir. Kod haritası çıkarmak, araştırmacıyı temaya götüren bileşen kodları düzenlemek için yararlı olacaktır. Haritalama, araştırmacının kavramsal çerçevesine farklı bir bakış açısı getirir. Dolayısı ile temalar arasındaki ilişkiye farklı açılardan bakabilmeyi sağlar. Araştırmacı tarafından manuel olarak oluşturulabileceği gibi yazılım programları ile de oluşturulabilir. Kavramlar arasındaki ilişkilerin incelenmesini kolaylaştırır. Ayrıca ilişki gücü, değeri ve yön tayin etme becerisine ilişkin yargılara varmayı da olanaklı kılar (Miles ve Huberman, 2021, s. 71).

Nitel veri analizi sürecindeki aşamalar açıklanırken genellikle karmaşık ve çok aşamalı durumlara atıfta bulunulur. Ancak gerçek durumlar genellikle birey çevresinde şekillenir. Dolayısıyla bireyin zihinsel işlevini resmeden gösterimlere ihtiyaç vardır. Bireylerin zihinsel işlevleri her zaman hiyerarşik değildir, bu yapıyı şematize edebilmek için de bilişsel haritalardan faydalanılabilir (Miles ve Huberman, 2021, s. 72). Benzer şekilde Creswell' de (2016, s. 349) iyi bir niteliksel stratejinin, çalışılan fenomen hakkında genel bir hikaye anlatmak için temaların birbiriyle nasıl ilişkili olabileceğini düşünmek olduğunu ve bu amaç doğrultusunda bazen bir kavram haritası geliştirildiğini ifade eder. Bu kavram haritası, temaları, bulgularda raporlamak için mantıksal bir akış halinde sıralanır. Creswell' in (2016) çalışmasından alınan Şekil 3'teki gösterim, temalar halinde düzenlenmiş çeşitli kod türlerini içeren bir kavramsal haritaya örnek olarak gösterilebilir.

Şekil 3: Temalar halinde düzenlenmiş çeşitli kod türleri

Kaynak: Creswell, 2016, s. 349.

Sonuç olarak, sosyal bilimlerde haritalama, kavram haritaları ve matrisler oluşturma, farklı açılardan verileri anlamlandırmada, yorumlamada, tema ve kategoriler arasındaki ilişkiye yönelik sonuç çıkarmada etkili araçlar olarak kullanılabilmektedir.

Tematik Analiz

Tematik analiz, bazı araştırmacılar tarafından kuram oluşturma gibi başat analiz yöntemleri içerisinde gerçekleştirilen bir işlem olarak veya farklı yöntemlerin geliştirilmesinde kullanılabilecek bir araç (Boyatzis, 1998, s.vi) olarak nitelendirilirken; bazı araştırmacılar tarafından da nitel veri analizleri için başat bir analiz yöntemi olması gerektiği (Braun ve Clarke, 2019) ileri sürülmektedir. Diğer yandan tematik analiz, özgül kuramsal bir temele sahip olması ve araştırmacılara karmaşık olsa da çok sayıda ve bolca detay içeren veri zenginliği sunması açısından esnek ve kullanışlı bir araştırma aracı olarak da sunulmaktadır (Braun ve Clarke, 2019; Robson ve McCartan, 2022, s.570). Benzer şekilde Boyatzis de (1998) tematik analizi, verilerdeki örüntüleri (temaları) belirleme, analiz etme ve raporlama için kullanılan bir yöntem olarak tanımlar; veri setlerinin detaylı boyutlarda düzenlenmesine ve derinlemesine betimlenmesine ve bunların da ötesinde araştırma konusunun çok boyutlu olarak anlamlandırılmasına katkı sağladığını vurgular.

Braun ve Clarke'a (2019) göre analizlerin büyük bir çoğunluğu tematik analiz yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Ancak bu analizler, bazı araştırmalarda söylem analizi, içerik analizi gibi başka isimler ile de adlandırılmakta veya herhangi bir analiz yöntemi ile açık bir şekilde nitelendirilmemektedir. Yine bazı kaynaklarda

tematik analiz "meta-sentez" olarak da lanse edilmektedir (Polat ve Ay, 2016, s. 58). Genel anlamda meta-sentez, “belirli ilke ve ölçütler ile daha önceki çalışmaların nitel bulgularını ya da sonuçlarını karşılaştırarak yeniden yorum yapmaya imkan sunan bir çalışma” olarak tanımlanmaktadır (Dinçer, 2018). Bu bağlamda, nitel araştırmacılar için veri analizine başlama sürecinde çıkış noktasının belirlenmesi, hangi analiz tekniğinin hangi amaçlar doğrultusunda kullanılacağına karar verilmesi; araştırma sonuçlarının hem değerlendirilmesi hem de alan yazındaki diğer araştırmalar ile karşılaştırılması veya bütünleştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla, araştırmada kullanılan analiz tekniğinin, sürecinin ve uygulandığının açıkça belirtilmesi gerekmektedir (Braun ve Clarke, 2019).

Nitel araştırma yaklaşımını henüz benimsemiş alan araştırmacıları, sürece genellikle ele alınacak olguyu seçmekle başlar. Tematik analiz gerçekleştirilirken araştırmacı kendi temalarını oluşturabileceği gibi alanyazında mevcut tema sınıflandırmalarından da faydalanabilir. Bir sonraki aşamada araştırmacı tarafından içerik oluşturulur; uygun kodlama veya gruplandırma teknikleri kullanılarak içeriğin nasıl analiz edileceği tasarlanır. Analizin bu aşamasında araştırmacı dilerse yine alan yazında benzer araştırmalardan oluşturulmuş kod sistemlerini de zamandan tasarruf etmek amacıyla kullanmayı tercih edebilir. Bu bağlamda araştırmacının benzer çalışmalar ile karşılaştırmalar yapılabilmesi adına içerik analizine ilişkin oluşturulan kodlar ile standart kodlama kategorilerini kullanması avantaj sağlayabilir. Araştırma hedefleri aracılığı ile belirtilen değişkenleri anlamlandıran içerik kategorilerini tanımlamak gerektiğinden, araştırmacı, çalışması alana teorik açıdan katkı sağlayacaksa araştırmasına uygun bir içerik analiz sözlüğü bulabilmeli veya bu sözlüğü kendisi oluşturmalıdır (Marshall ve Rossman, 2016). Tematik analiz, başat nitel veri analizlerine göre (söylem analizi, temellendirilmiş kuram vb.) jenerik (ön sunum) olarak sunulmaktadır (Robson ve McCartan, 2022, s. 569). Bundan dolayı, bu yöntemle ilişkin araştırmacıların dikkat etmesi gereken beş önemli detay Braun ve Clarke (2019) tarafından aşağıdaki gibi vurgulanmaktadır:

1. Tematik analiz, elde edilen verilerde yer alan bazı temaların bir araya getirilerek oluşturulduğu bir içeriği temsil etmez. Bundan öte bir veri içeriği çözümlemelerini nitelime özelliği taşımaktadır.
2. Veri elde etmede kullanılan soruları tema olarak kabul etmek, veri setini bu örüntüden hareketle tanımlamak veya alınan cevaplardan bir anlam örüntüsü elde etmeye çalışmak bir çözümleme girişimi olarak nitelendirilemez.
3. Tematik analizde işlevsiz, binişik, anlamlı olmayan ve tutarsız temaların oluşturulması araştırmanın niteliğini ve inandırıcılığını azaltacaktır. Bu bağlamda oluşturulan temaların bütün boyutlarıyla başat olgu etrafında bütünleşik bir yapı oluşturması gerekir.
4. Elde edilen veriler ile yapılan çözümlemelerin örtüşmesi gerekir. Aksi takdirde temeli olmayan çözümlemeler, veriler ile desteklenmemiş olur veya veri içeriklerinin farklı metotlar ile analiz edilmesi gereği ortaya çıkar.
5. Ele alınan kuram ile yapılan çözümlemenin tutarlı olması gerekir. Dolayısıyla nitelikli bir tematik analizin gerçekleştirilmesi araştırmacının verileri, kuramsal bir temel ile yorumlamasıyla doğrudan ilişkilidir.

Alanyazında yapılan çalışmalar incelendiğinde, tematik analize, belli kelime grupları veya kavramlardan daha kapsamlı bir anlam yüklendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla tematik analizin sahip olduğu bu geniş yelpaze sayesinde hem alanda yeni olan nitel araştırmacılar için uygulanması kolay bir teknik hem de var olan kuramların tamamlayıcısı niteliğinde bir veri çözümleme yöntemi olarak kullanılabilir (Robson ve McCartan, 2022, s. 571). Braun ve Clarke’ a göre (2019) tematik analizin analiz birimi, genellikle içerik analizinde yapıldığı gibi bir sözcük veya ifadeden daha fazlası olabilmektedir. Örnek vermek gerekirse; Ando, Cousing ve Young (2014), bir tematik analiz için gerekli olan örneklem büyüklüğünü tespit etmeyi amaçladıkları çalışmalarında, 12 MS hastası ile görüşme yapmışlardır ve elde ettikleri verilerinden kodlar oluşturmuşlardır. İlk sete iletişimi daha güçlü olan katılımcılar dahil edilmiştir. Bu durumun kod çizelgesinin geliştirilmesinde bir etkisinin olup olmadığını incelemek için ilk ve son altı transkript kodlarını, oluşma oranları açısından karşılaştırmışlardır. Çalışmanın devamında ilk transkript setinin son gruba kıyasla kişi başına daha düşük kod oluşum oranı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle araştırmacılar tarafından, üst düzey kavramların araştırıldığı tematik analizde kodlar oluşturmak için 12 görüşmenin yeterli olacağı ifade edilir. Daha sonraki görüşmelerde gözlemlenen kod kullanım oranları, araştırmacının anlatımlarına ve görüşme becerilerine yönelik gelişiminin yansımaları da olabileceği vurgulanmaktadır. Ayrıca böyle bir yargı, veri doygunluğu için gerekli olan örneklem büyüklüğü hakkındaki diğer argümanlarla da karşıt niteliktedir.

İçerik analizinde tematik yakınlığın nasıl hesaplanacağına ilişkin anlayış bağlamında, iki tema arasındaki yakınlık, meta temaların varlığına işaret edebilir. Meta temalar anlamlarını, iki veya daha fazla başka temanın sistematik olarak bir arada bulunması yoluyla kazanan temalardır. Nitel araştırmacılar içerik analizinin bu nitel ve nicel tekniklerini birleştirerek bu gizli metin kalıplarını ortaya çıkarma potansiyellerine sahiptirler (Armbröst, 2017, s. 1).

Sonuç olarak tematik analiz, özellikle alandaki yeni nitel araştırmacılar tarafından öğrenilip uygulanması kolay olan, gerçekleştirilmesi planlanan çalışmaya göre yöntem veya analiz şekli olarak kullanılabilir. Esnek bir yapıya

sahip olması, herhangi bir kuramdan bağımsız ele alınan konu için sadece betimleyici veya açıklayıcı olarak da kullanılmasını sağlamaktadır. Ancak bütün nitel veri analizlerinde olduğu gibi nihai sonuca ulaşıldığına ilişkin içgörünün ancak araştırmacı tarafından oluşturulabileceği (Robson ve McCartan, 2022) savunulabilir.

Betimsel Analiz

Nitel analiz çeşitlerinden olan betimsel analiz, içerik analizinin kapsamında, verilerden elde edilen temaların yorumlanmasında kullanılmaktadır (Günbayı, 2019). Betimsel analizde olguya bütüncül yaklaşmak ve bu olguyu bütüncül perspektif ile betimlemek esastır. Alan çalışması esnasında gözlenen veya görüşme esnasında söylenenlerin bütününe anlaşılmada bireyin sosyal veya bulunduğu kurumun çevresel bağlamının tanımlanıp yorumlanması bu anlamda önem taşımaktadır. Nitekim bütüncül yaklaşım, karmaşık bir sistem olarak bütünü anlaşılmadıkça, parçaların toplamından daha büyük bir anlam taşıdığını varsayar. Bu durumda nitel analiz yapan araştırmacının da amacı esasında *gestaltı* bulmak olarak nitelendirilir (Patton, 2018, s. 59).

Betimsel analize ilişkin, alan araştırmalarında sıklıkla başvuru olan yöntemlerinden biri olmalarının yanı sıra kullanımında dikkat edilmesi gereken bir diğer detay, katılımcı görüşlerinin, araştırmacının zihin süzgecinden geçerken çok az bir betimsel düzenleme ile sunulması gereğidir. Doğası gereği, eylemleri, kendi doğal oluşum süreçleri içerisinde aktarmak olan betimsel analizde araştırmacı, elde ettiği verileri katılımcıların aktardığı biçimde sunmadığı takdirde, sunulan olgu betimlemeden öte salt yorumlama halini alabilir (Garfinkle, 1967). Bu durumu Wolcott (2009), şu ifadeler ile açıklar:

"Pek çok tedbirsiz gözlemciyi şaşırtan durum, eşit derecede can sıkıcı bir sorun da gözlemlenen ve çıkarımda bulunulan davranış arasındaki ince ama kritik ayrımdır. İşte, görüşme verilerinin, gözlerimizle gözlemlediklerimizi bildirmekten daha az sorun teşkil ettiği bir örnek. İnsanların söyledikleri aynen söyledikleri gibi aktarılabilir. Bu, onu mutlaka doğru yapmaz, ancak kelimelerin kendileri belirtildiği gibi yazıya dökülebilir ve rapor edilebilir (çekim, vücut dili vb. incelikleri olmadan). Aksine, gördüğümüz şey, gördüğümüz gibi yorumlanma eğilimindedir. Gözlemlenen davranışı tanımlamayı kastetsek de eylem ve niyeti bakanın gözüyle renklendirerek, çıkarımsal davranışı raporlamaya çok kolay bir şekilde sızarsınız" (s. 28).

Betimsel analizde "ne" sorusuna yanıt bulmak mümkün iken "neden" ve "nasıl" sorularını yanıtlamak olanaklı olmayabilir. Bunun yanı sıra betimsel analizin kullanımına ilişkin temel adımlardan söz etmek mümkündür. Bunlar; analiz için bir çerçeve oluşturma, oluşturulan tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, veriler doğrultusunda bulguların tanımlanması ve son olarak bulguların yorumlanması olmak üzere dört ana aşamadan oluşur (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 256). Bu tekniğe göre veriler, önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlanır. Araştırma sorularının çıktılarını doğrultusunda veriler düzenlenebileceği gibi gözlem ve görüşme süreçlerinde kullanılan sorular veya boyutlar dikkate alınarak da sunulabilir. Betimsel analizin amacı, elde edilen bulguları betimleyip düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 256). Betimsel analizde bulgulara ulaşmak için betimsel istatistiklerden de faydalanılmaktadır. Ayrıca betimsel analiz, belirli bir zaman diliminde, belirli bir alandaki çalışmaların sınıflandırılmasında da kullanılabilir (Dinçer, 2018).

Wolcott' a göre (2009) betimleme, nitel araştırmanın dayandığı temeli sağlar. Araştırmacı, kavramsallaştırma veya teorileştirme konusunda yetkin düzeye ulaşana dek betimleyici açıklama, önemli katkılar sağlayacaktır. Dolayısıyla bir araştırmada betimleyici temel ne kadar sağlamsa, çalışmalardan nasıl anlam çıkardığımıza dair değişen vurgular veya raporlamada zamanın ve dönemin getirdiği geçici moda ve heveslere karşı araştırmanın hayatta kalma ve kadim bir çalışma olma olasılığı o kadar yüksektir.

Nitel Metin Analizi

Nitel araştırmalarda metin analizi, belge kaynaklı veri zenginliği açısından önem arz eder. Metin analizi, genellikle siyasi süreçler hakkında bilgi edinme açısından sıklıkla tercih edilen, doküman ağırlıklı veri kaynaklarına sahiptir. Bu zengin veri kaynağından faydalanmak için ise tündengelimsel bir yaklaşım ile içerik analizi kullanılmaktadır. Metin analizinde, araştırmayı yürüten araştırmacı, kendi yönelimini açığa vurma, verileri öznel bir biçimde kendi lehine yorumlama potansiyeline sahiptir. Metin halindeki veriler araştırmacı tarafından, araştırma problemi ve amacı doğrultusunda istenilen düzeye ulaşıncaya kadar analiz edilebilir ve ele alınan konu ile ilgili bilgi sağlar (Klüver, 2009, s 536).

Metin analizinde temel olarak dört tema işlenir. Bunlardan *ilk tema*, belgenin sosyal üretimine odaklanır. Belge niteliğindeki bütün kaynaklar, insan davranışları aracılığıyla oluşturulur. *İkinci tema*, sosyal örgütlenme kavramını açıklar. *Üçüncü tema*, doğru veya yanlışları da içerecek biçimde, anlam açısından metnin daha "doğrudan " çözümlenmesi ile ilgilidir. *Dördüncü tema* ise farklı kuramsal bakış açılarının, farklı disiplinlerin metin ve belge çözümlenmesine rahatlıkla uygulanabilmesidir (Punch, 2011, s. 220).

Alanyazın incelendiğinde metin analizinin, söylem analizi kapsamında da yer aldığı sıklıkla ifade edilmektedir (Foucault, 1972; Marshall ve Rossman, 2016; Mills, 2004). Söylem ise, sosyal ilişkileri kuran ve sürdüren, sınırlı,

kontrollü ve kurallara dayalı bir bilgi inşa süreci olarak yorumlanır (Foucault, 1972; Mills, 2004). Konuşmanın her yerde bulunması, onu, analiz için oldukça üretken kılmaktadır. Bu anlamda konuşma analizi söylem analizi, eleştirel söylem analizi, mikroetnografi ve bu tür içindeki diğer çeşitlilikler için bir odak noktası olmaktadır. Dolayısıyla konu edinilen araştırmaların odak noktası, belirli konuşma olaylarının gerçekleştirilme şekilleri, kimliğin oluşturulma ve yeniden üretilme süreci veya sosyal kimlik özelliklerinin iletişimsel davranışların ortaya çıkma biçimleri tarafından şekillenmektedir (Marshall ve Rosman, 2016). Taylan (2011), söylem analizinin konusuna ilişkin sürecin, iletişim sürecinde var olan veya görülmeyen metin, söylem ve dil olduğunu vurgular. Dolayısıyla, metinler yorumlanırken sosyokültürel bağlamları etkileşimsel boyutu göz önünde bulundurulur. Ayrıca, metinlerin bulundukları bu bağlamların güç/iktidar ve ideoloji çerçevesinde eleştirel bir okumaya tabi tutulduğu da savunulabilir.

Söylem analizinin sosyal yapılardan beslenme bağlamında metin analizi ile benzerlik göstermesinden hareketle, yaşamları ve algıları şekillendirdiği için “söylem”e (konuşma ve metin) odaklanma, geçen birkaç yıl içinde nitel metodolojiler üzerinde somut bir etkiye sahip olmuştur. Dolayısıyla eleştirel söylem analizi çatısı altında, farklı ontolojik ve epistemolojik varsayımlara dayanan stratejiler belirlemek mümkündür (Marshall ve Rosman, 2016). Söylem terimi, çok çeşitli şekillerde yorumlanmakta ve kullanılmaktadır (Mills, 2004). Kavramın yorumları ve analiz yaklaşımları arasında var olan önemli farklılıklara rağmen, eleştirel söylem analistleri, baskın söylemleri ve ideolojiyi ortaya çıkarma ve bunlarla yüzleşme sorumluluğunu üstlenmektedirler. Genel olarak, eleştirel söylem analistleri, siyasi açılardan; bazen marksist-materyalist varsayımları bazen de postmodern/postyapısal görüşlere ilişkin metinleri analiz etmek suretiyle birleştirirler (Mills, 2004). Metin analizini örneklemek amacıyla aşağıda, Klüver’in 2009 yılında gerçekleştirdiği çalışmasından kısa bir kesit Tablo 4’te sunulmaktadır:

Tablo 4: El Kodlaması ile Sınıflandırma Şeması

Genel Kategori	Çevresel Kontrol	
	Yanlı	Muhalif
Azaltma hedefi	Pozitif	Negatif
Ölçü uygunluğu	Pozitif	Negatif
Minibüslerin dahil edilmesi	Pozitif	Negatif
Araba reklamcılığına ilişkin uygulama kodu	Pozitif	Negatif
Ortalama alım	Negatif	Pozitif
Kredilendirme	Negatif	Pozitif

Kaynak: Klüver 2009, s. 541.

Tablo 4’te, sınıflandırma şemasından faydalanılarak elde edilen politik tahminler resmedilmektedir. Diğer içerik analiz türleri ile karşılaştırılabilirliğini sağlamak amacıyla da tahminler iki kutupta ele alınmış ve veriler bu bağlamda yorumlanmıştır. Metin analizine ilişkin belirtilebilecek üç temel noktayı vurgulamak mümkündür. Bunlardan ilki, veri elde edilmesi açısından geniş bir yelpazeye sahiptir ve genellikle farklı disiplinler tarafından uygulanabilme imkanı sunmaktadır. İkincisi, kapsamı daha geniş olan söylem analizi çerçevesinde genellikle politik disiplinler tarafından ele alınmakta ve veri çözümlemesi bu doğrultuda gerçekleştirilebilmektedir. Son olarak yazılı veya sözlü metinlerin arka planında veya satır aralarındaki mesajları anlamaya yönelik bir çözümlemeye odaklandığından, metin analizlerinde semantik bir yaklaşım benimsenmektedir.

Tartışma

Nitel yaklaşımların benimsendiği çalışmalarda ele alınan konular, oldukça farklı yöntem, teknik ve stratejiler ile gerçekleştirilebilmektedir. Veri çözümleme çeşitliliğinin fazla olması ise yapılan araştırmalarda, araştırmacılara birden fazla veri çözümleme olanağı sunmaktadır. Bu çözümleme türlerinden, alan yazında sıkça başvurulana, içerik analizidir. Nitekim Merriam (2018, s. 195), içerik analizini, diğer analiz türlerini de kapsayan bir çözümleme türü olarak ifade etmektedir. Yani aslında yapılan bütün çözümlemeler birer içerik analizidir. Ancak alan yazında içerik analizine ve kullanımına ilişkin bir belirsizliğin kendini hissettirdiği yönündeki algı, içerik analizi tekniklerine ilişkin benzerlik ve farklılıklarının yanı sıra kullanım alanlarının da hangi kapsamda değerlendirildiğini ele almayı gerektirmektedir. Böyle bir çalışma ise, literatürde karşılaşılan tematik analiz, betimsel analiz ve metin analizini, içerik analizi çatısı altında değerlendirebilmeyi ve veri analizlerinin tımdengelsel bir yaklaşım ile mi yoksa tümevarımsal bir yaklaşım ile mi gerçekleştirildiğini, gerekçesi ile birlikte açıklamayı mümkün kılmaktadır.

Patton’ a (2018) göre nitel veri analizindeki çeşitliliği ve süreçleri tanımlayan net bir ifade veya üzerinde karar kılınmış kesin bir terim yoktur. Örneğin içerik analizi, bazen metnin, tekrar eden kelimeler veya temaları açısından incelenmesini ifade ederken, daha genel olarak geniş veri hacmine sahip materyallerin temel tutarlılıkları ve anlamlarını

belirlemeye yönelik herhangi bir nitel veri indirgeme ve anlamlandırma çabasına yönelik girişimleri ifade etmek için kullanılmaktadır (Patton, 2018, s. 453). Bu bağlamda, içerik analizinin yalnızca bir analiz yöntemi değil, aynı zamanda farklı analiz türlerini kapsayan geniş bir çerçeve sunduğu söylenebilir. Dolayısıyla nitel veri analizi yapmak olabildiğince uzun bir süre bu karmaşıklık ve belirsizlik ile birlikte yaşama, uzlaşma ve anlamayı netleştirip derinleştirecek biçimde elde edilen sonuçların, hitap edilen kitleye ulaştırılmasını içermektedir. Analizleri "doğru" yapmanın ise önceden tahmin edilemeyecek "titiz, güvenilir merak uyandırıcı ve inanılabilirliği yüksek analizler yapmak" gibi temel unsurları bulunmaktadır (Miles ve Huberman, 2021, s. 309).

Alan yazında içerik analizi, diğer analiz türlerine göre daha kapsamlı ve karmaşık bir analiz türü olmakla beraber ontolojik ve epistemolojik temeller ile de açıklanmaktadır. Verilerden tema ve kategori oluşturma aşaması tümevarımsal bir yaklaşım gerektirmektedir. Metin, belge, doküman, görsel veya işitsel veriler gibi birçok veri türü, içerik analizi ile analiz edilebilmektedir. Elde edilen veriler, sayısal ifadelerle dönüştürülebilmekte ve yüzde/frekans olarak ifade edilebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 274-276). Dolayısıyla içerik analizi, verilerin açıklanmasından ziyade tanımlanması noktasında fayda sağlayabilmektedir. İçerik analizine ilişkin bir başka görüş de Dinçer (2018) tarafından ortaya konmaktadır. Dinçer (2018), içerik analizi (yöntem ana çatısı olarak) yaklaşımlarının çeşitlendirildiği durumların varlığını vurgulamakla beraber bu tür farklı ifadelerle içerik analizinin farklı boyutlarının türetilmesinin, özellikle araştırmacı ve okuyucuları kavram yanılgısına düşürebileceği gerekçesi ile eleştirmektedir. Ancak, nitel yaklaşımların benimsendiği çalışmalarda hem kullanılan metodun hem de çözümleme tekniğinin farklılaşması, araştırmanın doğası gereği olağandır. Dolayısıyla, araştırmacıların belli kalıplara bağlı kalmamaları, belirledikleri çalışma yöntemlerine göre hareket etmeleri önem arz etmektedir (Dinçer, 2018). Bu noktadan hareketle, bağlama özgü üretilen çözümleme tekniklerinin bir sentezini sunmak mümkündür.

Tematik analiz, realist bir anlayışla ele alınabileceği gibi yapılandırmacı bir anlayış ile de kullanılabilir (Braun ve Clark, 2019). Oluşturulan temaların yorumlanmasını gerektirdiğinden tematik analizde semantik bir yaklaşım da benimsenebilmektedir. Bu analiz türünde, oluşturulan temaların sayısal veriye dönüştürülmesi gerekmez. Uygulanması kolay bir çözümleme yöntemi olduğundan alanda yeni olan nitel araştırmacılar tarafından tercih edilebilmektedir. Tematik analiz, betimleyici ya da açıklayıcı olmak zorunda değildir, kuramsal özgünlüğe sahiptir. Dolayısıyla herhangi bir kuramın tamamlayıcısı olarak da veri çözümlemelerinde de kullanılabilir. Tematik analiz ile benzerlik gösteren ve bazı çalışmalarda tematik analiz yerine kullanılan "meta-sentez" çalışmalarına ilişkin Polat ve Ay (2016), bu kavramların geçmişten günümüze adlandırılma noktasında değişkenlik göstermesinden kaynaklı, alan araştırmacıları tarafından farklı biçimlerde yorumlandığını savunmaktadırlar. Ancak Robson ve McCartan' ın (2022) tematik kodlama analizi uygulama adımları, Polat ve Ay'ın (2016), meta sentez uygulama adımları ile benzerlik göstermektedir. Bu durum tematik analizin literatürde meta sentez kavramını karşılayabileceğini göstermektedir. Betimsel analizde ise odak, toplanan sözlü veya yazılı verilerin olabildiğince katılımcının kendi ifadeleri ile sunulmasını ve araştırmacının en az müdahalesiyle rapor edilmesini sağlamaktır. Betimsel analiz, bir olgunun, bir metin parçasına atıfta bulunmasını sağlar. Oluşturulan temaların katılımcı tarafından sınırlı yorumlanmasını sağlar. Böylece elde edilen verilerden bir anlatıya ulaşılması beklenir. Betimsel analizi, literatürde en sık kullanılan içerik analiz türlerinden biri olarak nitelendirmek de mümkündür. Ayrıca nitel araştırmalarda genel olarak olguyu bütün olarak ele alma anlayışı, betimsel analiz için de önemli bir faktördür. Çünkü araştırmacının gözlem veya görüşme esnasında katılımcıyı bağlamından ayrı değerlendirmesi, bahsi geçen anlatının yapılandırılmasını eksik kılacaktır. Jung ve Livitin (2002) tarafından gerçekleştirilen, simülasyonun dil öğrenmedeki aracı rolünü betimsel analiz yolu ile ele alınan çalışma bu anlamda örnek teşkil etmektedir. Çalışmada, araştırmacılar tarafından kurgulanan bir mahkeme salonu ile salonda görevli öğretmen ve öğrencilere roller açıklandıktan sonra, sürecin doğaçlama olarak ilerlediği ifade edilmektedir. Araştırmacıların, süreç içerisinde bu kurgu kapsamsındaki hazırlıkları, simülasyonun kendisi, öğrencilerin kurguya verdikleri tepkiler ve buna ilişkin algılara yönelik bilgileri kaydettikleri; simülasyondan sonra katılımcılara dağıtılan anket sonrasında elde edilen sonuçların tartışıldığı ve çalışmanın, araştırmacıların beklediği yönde kazanımlarla sonuçlandığı ifade edilmektedir.

Sözel veya yazılı metinlere odaklanılmayı gerekli kılan analiz tekniği, metin analizi olarak kavramsallaştırılmaktadır. Metin analizi, geniş disiplinler tarafından çeşitli metinlerin çözümlemesinde kullanılmakla beraber söylem analizi kapsamında ve genellikle politik metinlerin yorumlanmasında kullanılan bir teknik olarak tercih edilmektedir. Metinlerde açık bir biçimde yer almayan, metnin arka planında bulunan mesajları okumak amaçlandığından semantik bir perspektife sahiptir. Bu bağlamda metin analizlerinde nihai bir sonuca ulaşmak çoğu zaman söz konusu değildir. Çünkü mesaj, nitel araştırmacının kendi zihin süzgecinden geçmekte ve kendi yorumuyla sunulmaktadır. Temeline inildiğinde ise metin ve söylem analizlerindeki çözümleme anlayışının, bütünü ayrıştırarak kodlar ve temalar elde etme eğiliminde olması, araştırmacının satır aralarını okuma ve detayları keşfetme amacı, tündengelimsel varsayımların işe koşulmasını ve çözümlemenin bu yönde gerçekleştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Sonuç

Yapılan araştırma kapsamında incelenen literatür dikkate alınarak, içerik analizi ve alt türlerine ilişkin genel bir bakış açısı sunulmaktadır. Nitekim Günbayı (2019) içerik analizini, “tema ve betimsel analizin bir sonraki aşaması ve bütünlüyicisi” şeklinde nitelendirilmektedir. Bu bağlamda nitel bir araştırmanın verileri analiz edilirken öncelikle tema analizi gerçekleştirilerek çalışmanın tema, alt tema ve kategorileri oluşturulmaktadır. Daha sonra oluşturulan temalar, alt temalar ve kategoriler betimsel analize tabi tutularak yorumlanmaktadır. Son olarak ise daha kapsamlı ve karmaşık olan içerik analizi gerçekleştirilmektedir. Yıldırım ve Şimşek’ e (2013, s. 255) göre ise içerik analizi, toplanan verilerin derinlemesine çözümlenmesini gerektiren; bu doğrultuda süreç içerisinde beliren tema ve boyutların ortaya çıkarılmasına olanak tanıyan bir çözümleme tekniğidir. Alan araştırmacıları tarafından gerçekleştirilen nitel çalışmalar incelendiğinde de nitel verilerin genellikle içerik analizine tabi tutularak çözümlendiği görülmektedir. Ancak yapılan çözümlemeler tanımlanırken bazen içerik analizi olarak adlandırılmakta ve veri çözümlemesi bu başlık altında detaylandırılmaktadır (Aktaş ve Uzuner-Yurt, 2015; Aydın-Günbatır ve Tabar, 2019; Aydoğdu, 2019). Çoğu araştırmacı tarafından ise araştırma konusunun kapsamına göre içerik analizi; tematik analiz (Ando, Cousins ve Young, 2014; Bağ ve Çalık, 2017; Corry, Ianacone ve Stella, 2014; Karadağ, 2009), betimsel içerik analizi (Jung ve Livitin, 2002; Kahyaoğlu, 2016; Maden, 2020; Ültay, Akyurt ve Ültay, 2021) veya metin analizi (Şeref, 2020) olarak özelleştirilerek sunulmaktadır. Bu durumun, nitel araştırmacıların tutumları, özgünlükleri ve yaptıkları araştırmalarda keşfetmeyi umdukları veriler veya bu verilerin yorumlanıp anlamlandırılması ile ilişkili olduğu savunulabilir. İçerik analizinin kullanımı, araştırmacı ve yapılan araştırmanın özelliğine göre değişkenlik göstermektedir. Alan araştırmacılarının gerçekleştirdikleri çalışmalarda, ele aldıkları olgu bağlamında, dünya görüşlerinin şekillendirdiği yargıları ile veri çözümleme aşamasında içerik analizini; tematik analiz, betimsel analiz veya metin analizi şeklinde nitelermeleri; bu analiz türlerinin kendi başlarına bağımsız birer çözümleme yöntemi olarak da kullanılabileceklerini güçlü bir biçimde göstermektedir. Ancak genel anlamda bir ayırıma işaret etmek de gerekir. İçerik analizi tümevarımsal bir metot gerektirir. Tematik analiz ise tümdengelimsel bir yaklaşıma daha uygundur. Tümevarımsal içerik analizi, herhangi bir önyargılı fikir veya mevcut teorik çerçeve olmaksızın, verilerin kendisine dayalı olarak kategoriler ve temalar geliştirmeyi içerir. Araştırmacılar içeriği analiz eder, kalıpları belirler ve verilerden ortaya çıkan kategorileri ve temaları geliştirir. Bu yaklaşım, analiz edilen materyalden yeni kavrayışların ve teorilerin üretilmesine izin vererek onu tümevarımsal bir süreç haline getirir. Öte yandan, tümdengelimsel içerik analizi, tematik analizdir ve mevcut teorilere, çerçevelere veya araştırma sorularına dayalı olarak kategoriler ve temalar geliştirmeyi içerir. Araştırmacı, önceden tanımlanmış bir dizi kategori veya tema ile başlar ve bunları analiz edilen içeriğe uygular. Bu yaklaşım, mevcut teoriler ve hipotezler tarafından yönlendirilir ve içeriği inceleyerek bunları test etmeyi veya doğrulamayı amaçlar.

Sonuç olarak nitel veri analizinde içerik analizi ve tematik analiz sıklıkla birbiriyle örtüşen ancak farklı yöntemsel temellere dayanan yaklaşımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İçerik analizi, verilerin sistematik olarak kategorilere ayrılarak anlamlandırılmasını sağlayan bir çerçeve sunarken, tematik analiz daha çok verideki örüntüleri ve anlam katmanlarını keşfetmeye odaklanmaktadır. Ancak alanyazında bu iki analiz türü arasındaki sınırların belirsizleştiği ve kavram karmaşasına neden olduğu görülmektedir.

Bu çalışma, içerik analizinin hem tümevarımsal hem de tümdengelimsel yaklaşımla yürütülebileceğini ortaya koymaktadır. Tümevarımsal içerik analizi, verilerden doğrudan tema ve kategori üretimine dayanırken, tümdengelimsel içerik analizi önceden belirlenen teorik çerçeveler doğrultusunda veriyi yapılandırmaktadır. Tematik analiz ise daha çok içerik analizinin bir alt biçimi olarak değerlendirilmeli ve genellikle oluşturulan temaların daha derin anlamlarını ortaya çıkarmaya yönelik bir süreç olarak ele alınmalıdır.

Araştırmacıların veri çözümleme süreçlerinde kullandıkları yöntemleri açık ve tutarlı bir şekilde tanımlamaları, nitel veri analizinde karşılaşılan kavramsal belirsizlikleri gidermeye katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, içerik analizinin kapsamı ve yöntemsel çeşitliliği dikkate alınarak, nitel araştırmalarda veri çözümleme sürecinin hangi yaklaşım çerçevesinde ele alındığının açıkça belirtilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Aktaş, E. & Uzuner Yurt, S. (2015). Türkçe eğitimi alanındaki makale özetlerine yönelik bir içerik analizi. *International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkishor Turkic*, 10(7), 73-96. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8121>
- Ando, H., Cousins, R. & Young, C. (2014). Achieving saturation in thematic analysis: Development and refinement of a codebook. *Comprehensive Psychology*. <https://doi.org/10.2466/03.CP.3.4>
- Armborst, A. (2017). Thematic proximity in content analysis. *Sage Open*, 7(2), 1-11. <https://doi.org/10.1177/2158244017707797>

- Aydoğdu, H. (2019). *Mobil öğrenme ile ilgili araştırmaların eğilimleri: Bir içerik analizi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Bağ, H. & Çalık, M. (2017). İlköğretim düzeyinde yapılan argümantasyon çalışmalarına yönelik tematik içerik analizi. *Eğitim ve Bilim*, 42(190), 281-303. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2017.6845>
- Balcı, A. (2022). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem Teknik ve İlkeler* (10. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development*. Sage Publication.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2019). Psikolojide tematik analizin kullanımı. (S. N. Şad, N. Özer- A. Atli, Çev.). *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi-Journal of Qualitative Research in Education*, 7(2), 873-898. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.7c.2s.17m>
- Comte, A. (1830/1998). *The Positive Philosophy of Auguste Comte* (F. Ferré, Ed.). Transaction Publishers.
- Corbetta, P. (2003). *Social Research: Theory, Methods and Techniques*. London: Sage Publication.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2015). *Basics of Qualitative Research*. London: Sage Publications.
- Corry, M., Ianacone, R. & Stella, J. (2014). Understanding online teacher best practices: A thematic analysis to improve learning. *E-Learning and Digital Media*, 11(6), 593-607. <https://doi.org/10.2304/elea.2014.11.6.593>
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry Research Design: Choosing among Five Approaches*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2016). *30 Essential Skills for the Qualitative Researcher*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (3. Baskı). (S.B. Demir, Çev.). Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.
- Creswell, J.W. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (2005). *The Sage Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Dey, I. (1993). *Qualitative Data Analysis: A User-Friendly Guide for Social Scientists*. London: Routledge Publications.
- Dinçer, S. (2018). Content analysis in scientific research: Meta-analysis, meta-synthesis, and descriptive content analysis. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 7(1), 176-190. <https://doi.org/10.14686/buefad.363159>
- Feyerabend, P. (1975). *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*. New York: Verso.
- Flyvbjerg, B. (2001). *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How it Can Succeed Again*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*. New York: Pantheon.
- Garfinkel, H. (1997). *Studies in Ethnomethodology*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Günbatar, S. A. & Tabar, V. (2019). Türkiye’de gerçekleştirilen STEM araştırmalarının içerik analizi. *Van Yüzcü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 1054-1083. <http://dx.doi.org/10.23891/efdyu.2019.153>
- Günbayı, İ. (2019). Nitel araştırmada veri analizi: Tema analizi, betimsel analiz, içerik analizi ve analitik genelleme. Retrieved from: <https://www.nirvanasosyal.com/h-392-nitel-arastirmada-veri-analizi-tema-analizi-betimsel-analiz-icerik-analizi-ve-analitik-genelleme.html> [Güncelleme Tarihi: 03.02.2020; Erişim Tarihi: 14.01.2023].
- Habermas, J. (2017). *Bilgi ve İlgil. İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal eser 1968’de yayımlanmıştır.)*
- Jung, C. S. & Levitin, H. (2002). Using a simulation in an ESL classroom: A descriptive analysis. *Simulation & Gaming*, 33(3), 367-375. <https://doi.org/10.1177/104687810203300311>
- Kahyaoğlu, M. (2016). Türkiye’de çevre eğitimi üzerine yapılan araştırmalar: Bir içerik analizi çalışması. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(34), 50-60. Retrieved from: <https://dergipark.org.tr/en/pub/marucog/issue/24661/260862>
- Karadağ, E. (2009). Eğitim bilimleri alanında yapılmış doktora tezlerinin tematik açıdan incelemesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 75-87. Retrieved From: <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefad/issue/59508/855693>

- Klüber, H. (2009). Measuring interest group influence using quantitative text analysis. *European Union Politics*, 10(4), 535-549. <https://doi.org/10.1177/1465116509346782>
- Krippendorff, K. (2004). Reliability in content analysis: Some common misconceptions and recommendations. *Human Communication Research*, 30(3), 411-433. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.2004.tb00738.x>
- Kuhn, T. S. (2021). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* (N. Kuyaş, Çev.). İstanbul: Alfa Yayıncılık. (Orijinal eser 1962'de yayımlanmıştır.)
- Lakatos, I. (2014). *Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi*. Ankara: Fol Kitap. (Orijinal eser 1978'de yayımlanmıştır.)
- Mark, M. M., Henry, G. T. & Julnes, G. (1998). A realist theory of evaluation practice. *New Directions for Evaluation*, 1998(78), 3-32. <https://doi.org/10.1002/ev.1098>
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (2021). *Nitel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Miles, M. B., Huberman, A. M. & Saldana, J. (2014). *Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook*. Thousand Oaks: Sage Publication.
- Mills, S. (2004). *Discourse*. London: Routledge.
- Neuman, W. L. (2022). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar* (8. Baskı). (Ö. Akkaya, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Parsons, T. (1991). *The Social System*. London: Routledge.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (2. Baskı). (Mesut Bütün-Selçuk Beşir Demir, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Polat, S. & Ay, O. (2016). Meta-sentez: Kavramsal bir çözümleme. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 52-64. Retrieved From: <https://dergipark.org.tr/en/pub/enad/issue/32040/354541>
- Popper, K. (2022). *Bilimsel Araştırmaların Mantığı*. (İ. Aka-İ. Turan, Çev.). Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Porta, D. D. & Keating, M. (2019). *Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar ve Metodolojiler: Çoğulcu Bir Perspektif* (2. Baskı). (S. Gürses, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Proudfoot, K. (2023). Inductive/deductive hybrid thematic analysis in mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research*, 17(3), 308-326 <https://doi.org/10.1177/15586898221126816>.
- Punch, K. F. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (2. Baskı). (D. Bayrak, H. B. Arslan-Z. Akyüz, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Robson, C & McCartan, K. (2022). *Gerçek Dünya Araştırması* (3. Baskı). (Ş. Çinkır-N. Demirkasımoğlu, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Schwandt, T. A. (1994). Constructivist, interpretivist approaches to human inquiry. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 118-137). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Şeref, İ. (2020). Etkinliklere dayalı ontolojik metin analizi yönteminin yedinci sınıf öğrencilerinin şiir çözümleme başarılarına etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(1), 267-285. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.3555>
- Taylan, H. H. (2011). Sosyal bilimlerde kullanılan içerik analizi ve söylem analizinin karşılaştırılması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED)*, 1(2), 63-76. <http://busbed.bingol.edu.tr/en/download/article-file/433565>
- Taylor, G. W. & Ussher, J. M. (2001). Making sense of S&M: A discourse analytic account. *Sexualities*, 4(3), 293-314. <https://doi.org/10.1177/136346001004003002>
- Teddlie, C. & Tashakkori, A. (2008). *Foundations of Mixed Methods Research: Integrating Quantitative and Qualitative Approaches in the Social and Behavioral Sciences*. Los Angeles: Sage Publications.
- Turgut, S (2021). *Ankara üniversitesi eğitim bilimleri fakültesi dergisindeki eğitimin sosyal, tarihi ve felsefi temelleri ile ilgili makalelerin içerik analizi* (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Ültay, E., Akyurt, H. & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 188-201. <https://doi.org/10.21733/ibad.871703>
- Wolcott, H. F. (2009). *Writing up Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Yıldırım A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.